

Eeva-Johanna Eloranta sd

Kirjallinen kysymys kirjallisuuden käytön korvaamisesta saavutettavuuskirjasto Celiassa

Eduskunnan puhemiehelle

Kaikilla pitää olla yhdenvertainen pääsy kirjallisuuden äärelle. Suomessa saavutettavuuskirjasto Celia tuottaa saavutettavaan muotoon vuosittain noin 30 prosenttia Suomessa julkaistusta kauno- ja tietokirjallisuudesta. Lainoja Celiasta tehdään vuodessa yli 1,3 miljoonaa, joista jo 78 prosenttia tehdään verkon kautta.

Celia-kirjaston toiminta perustuu EU-lainsäädäntöön eli lukemisestedirektiiviin ja -asetukseen, jotka on Suomessa sisällytetty tekijänoikeuslain 17 a—17 d §:ään. Suomessa on ollut vahvana tahtotilana korvata tekijöille kirjallisuuden ilmaista kirjastokäyttöä ja siitä tekijälle koituvaa haittaa: myös saavutettavan kirjallisuuden käyttöä korvataan niin kutsuttujen Celia-korvausten kautta, mutta teknologian kehittymisen myötä korvausjärjestelmän merkitys on hiipunut. Celia-korvausten piirissä olevien teosten määrä on laskenut kymmenessä vuodessa 60 prosentilla. Korvauksen piiriin kuuluu enää alle kolmasosa kaikista lainoista, eivätkä kirjallisuuden tekijät saa nykyisin suurimmasta osasta teostensa käyttöä minkäänlaista korvausta.

Kirjallisuuden tekijöille maksetaan tällä hetkellä korvausta vain niistä Celia-lainoista, joista jää kappale Celian asiakkaan haltuun. Aikaisemmin teoksen lainaaminen saavutettavan CD-äänikirjan muodossa oli näkövammaisille tärkein tapa käyttää kirjallisuutta. Nyt kun tekniikka ja digitaaliset palvelut ovat kehittyneet ja Celian asiakaskunta on laajentunut näkövammaisista kaikkiin, joilla on lukemista koskeva haitta, mukaan lukien ikänäkö, luki- tai oppimishäiriö, suurin osa Celian asiakkaista lainaa kirjallisuutta verkon kautta. Vuonna 2023 verkon kautta tehtyjen lainojen määrä kattaa jo lähes neljä viidesosaa kaikista lainoista.

Kokonaisuudessaan Celia-lainoja tehtiin vuonna 2023 jo yli 1 330 000. Näistä korvauksen piiriin kuuluvat vain fyysiset CD-äänikirjalainat (295 000) ja omalle tietokoneelle ladattavat tiedostolainat (84 000). Tekijöille jäi siis viime vuonna korvaamatta lähes miljoona lainaa. Tämä lainamäärä vastaa suuruudeltaan samaa kuin yleisistä kirjastoista vuonna 2023 tehtyjen e-äänikirjalainojen määrä (1 160 000 lainaa). Yleisistä kirjastoista tehtyt lainat kuuluvat formaatista riippumatta lainaus- ja e-lainauskorvauksen piiriin.

Eduskunta on tehnyt lausuman teknologianeutraalimman ja tekijöiden tosiasiallisen kirjallisuuden käytön paremmin huomioivan korvauksen puolesta jo vuonna 2018. Vuonna 2021 OKM:n selvityksen perusteella päädyttiin siihen, että asiaan palataan aikaisintaan vuonna 2023 Euroopan komission tekemän lukemisestedirektiiviä ja -asetusta koskevan vaikuttavuusarvioinnin myötä.

Kirjallinen kysymys KK 176/2024 vp

Korvausjärjestelmän toteuttaminen kuuluu kuitenkin kansallisen lainsäädännön piiriin: Suomessa tahtotilana on ollut korvata kirjallisuuden kirjastokäyttöä kirjallisuuden tekijöille. Kirjallisuuden tekijät eivät saa Celia-kirjaston käyttämistä teoksista myöskään osuutta myydystä lisenssistä, sillä tekijänoikeuslain mukaan Celialla valtuutettuna yhteisönä on oikeus valmistaa saavutettavassa muodossa olevia kappaleita oikeudenhaltijoiden lupaa kysymättä. Näin ollen Celiassa käytetty kirjallisuus jää yhä useammin kokonaan korvaamatta kirjallisuuden tekijöille. Kustantajat sen sijaan tekevät sekä kustantajia että Celiää hyödyttävää yhteistyötä Celian kanssa muun muassa teoksia äänikirjoiksi tuottaessaan.

Suomessa korvausjärjestelmä on nähty tärkeäksi ottaa käyttöön, eikä se, että korvausta koskevan pykälän muoto on vanhentunut suhteessa kirjallisuuden uusiin käyttötapoihin, poista säännöksen tarkoitusta ja kansallista tahtotilaa korvata tekijöille heidän teostensa ilmaista kirjastokäyttöä. Korvausten määrä on vuosi vuodelta vähentynyt Celian asiakkaiden siirtyessä yhä enenevässä määrin käyttämään kirjallisuutta suoratoiston kautta, ja nyt koko järjestelmä on menettämässä merkityksensä tekijänoikeuslain pykälässä olevan rajauksen vuoksi. Celian lainaustoiminnan määrää ja Celian piiriin nykyisen laintulkinnan mukaan kuuluvaa edunsaajien joukkoa ei voida Suomen kaltaisella pienellä kielialueella pitää enää haitan aiheutumisen osalta vähäisenä.

Kirjailijoille ja kääntäjille Celia-korvauksissa on kyse merkittävästä asiasta paitsi moraalisesti myös tulojen kannalta: vaikka kyseessä ei ole suuri kokonaissumma, yksittäisille tekijöille Celiainaloista maksettavat korvaukset voivat olla merkittäviä. Esimerkiksi taiteilija-apuraha on noin 2 000 euroa kuukaudessa, ja monet kirjallisuuden apurahat ovat kokonaisuudessaan samaa luokkaa.

Suomessa olemme pitäneet kunnia-asiana ja periaatteena sitä, että valtio huolehtii tekijöiden oikeuksista ja korvaa luovien alojen tekijöille heidän arvokkaan työnsä tulosten ilmaista hyödyntämistä. Kestävän kehityksen periaatteeseen kuuluu myös alkutuotannon huomioiminen. Celia-korvausten osalta tätä periaatetta ei tällä hetkellä toteuteta: on kestämaton ajatus, että lukemisen ja kirjallisuuden merkitystä korostava valtio päättää käyttää kirjallisuutta ilmaiseksi tekijöiden kustannuksella.

Edellä olevan perusteella ja eduskunnan työjärjestyksen 27 §:ään viitaten esitän asianomaisen ministerin vastattavaksi seuraavan kysymyksen:

Onko hyväksyttävää, että Suomessa toimii valtionkirjasto, jonka toiminnan ydin eli kirjallisuuden lainaaminen saavutettavassa muodossa perustuu tekijöiltä vaadittuun ilmaiseen työpanokseen, vaikka samaan aikaan Celia-kirjaston toimintaa ja toimialaa kasvatetaan määrätietoisesti ja

mihin toimenpiteisiin hallitus aikoo ryhtyä sen varmistamiseksi, että edunsaajien eli lukemisesteisten saaman edun ja oikeudenhaltijoille eli kirjallisuuden tekijöille koituvan haitan välinen tasapaino toteutuu ja kirjallisuuden tekijät saavat oikeudenmukaisen korvauksen teostensa käytöstä?

Kirjallinen kysymys KK 176/2024 vp

Helsingissä 2.5.2024

Eeva-Johanna Eloranta sd